

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА**

ВОЛОСКО ІРИНА РОМАНІВНА

УДК 343.137

**СУД ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ:
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу і криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України
НОР Василь Тимофійович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України
ШИЛО Ольга Георгіївна,
Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»,
завідувач кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності

кандидат юридичних наук, доцент
КРИКУНОВ Олександр Вікторович,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
доцент кафедри кримінального права і процесу

Захист відбудеться 27 жовтня 2017 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.03 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 14 (зал засідань юридичного факультету, ауд. Г-409).

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5).

Автореферат розісланий 26 вересня 2017 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В.О. Семків

Підписано до друку 20.09.2017 р. Формат 60x84/16
Обсяг 0,9 авт. арк.
Тираж 100 прим. Папір офсетний.

Друк: ФОП Кундельська В.О.
79037, м. Львів, вул. Студинського, 4.
Виписка з ЄДР серія АА № 543619 від 22.10.2007 р.
Тел.: 096 270 62 87; 050 227 91 39.
e-mail: genaprint@gmail.com

ANNOTATION

Volosko I. R. The jury trial in Ukraine: peculiarities of formation and functioning.— Manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of Candidate of Law on speciality 12.00.09 — criminal procedure and criminalistics; forensic medicine; operational search activity. — Ivan Franko National University of Lviv. — Lviv, 2017.

The thesis is devoted to a comprehensive research of the theoretical and practical issues concerning the formation and functioning of the jury trial in the criminal proceedings in Ukraine. The legislation of Ukraine and foreign countries, the practice of domestic legislation's application, the practice of the ECHR, scientific views of domestic and foreign scholars concerning the formation and functioning of the jury trial are analyzed in the thesis.

The essence, procedure of formation, functioning's peculiarities of the jury trial (in its various models) are researched. The elements of the juror's defense during his activity connected with the administration of justice are elucidated. The procedure of the formation of jury lists in Ukraine and in different legal systems is considered. The procedural status of the juror and its realization during the trial are analyzed in the thesis. The author's vision of the jury trial's model in Ukraine is formed.

A number of suggestions and recommendations aimed at improving the legal regulation of the formation and functioning of jury trial in Ukraine are proposed.

Key words: jury trial, juror, procedural status of juror, juror's selection, jury list, jury trial's model, investigation of circumstances of criminal proceedings, investigation of evidence in a jury trial.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Статтею 124 Конституції України встановлено, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. Правосуддя здійснюють судді. У визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних (ст. 127 Конституції України). Зазначені норми Конституції окреслюють участь народу у здійсненні правосуддя виключно через присяжних. КПК України закріпив європейську (континентальну) модель діяльності суду присяжних з метою гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу. Українська модель суду присяжних будучи створена за європейським зразком, водночас не позбавлена низки законодавчих недоліків, зокрема: відсутність окремого закону про присяжних, фрагментарне регулювання у КПК України судочинства в суді присяжних, недосконалість законодавчого регулювання формування суду присяжних. Цим обумовлюється актуальність дослідження формування суду присяжних та провадження у ньому в Україні, яке має здійснюватися у комплексі із аналізом правової природи суду присяжних, дослідження сучасних моделей суду присяжних, практики здійснення правосуддя в Україні судом присяжних та вироблення на цій основі рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання та практики реалізації правосуддя судом присяжних у кримінальному провадженні України.

Розгляд питань, пов'язаних з формуванням та функціонуванням суду присяжних, є неможливим без вивчення вагомого спадку у цій царині, який залишили видатні вчені минулого С. І. Вікторський, Л. Є. Владимиров, Л. Ганевич, П. Стебельский, Г. Грос, Г. Гусе-Глунок, А. О. Кістяківський, А. Ф. Коні, К. Кротевич, П. І. Люблінський, К. Ж. Міттермайер, В. К. Случевський, І. Я. Фойницький та ін.

В Україні організаційні та процесуальні аспекти суду присяжних розглядалися в роботах Ю. М. Грошевого, І. В. Гловюк, А. Б. Войнарович, Л. М. Лобойка, С. О. Іваницького, О. В. Капліної, Р. П. Качур, О. В. Крикунова, Р. О. Куйбіди, О. П. Кучинської, А. Г. Маланюка, В. Т. Маляренка, В. Т. Нора, Т. С. Нешик, В. О. Попелюшка, С. В. Прилуцького, О. Б. Прокопенка, І. О. Русанової, А. А. Солодкова, В. І. Теремецького, В. М. Тернавської, В. М. Тертишника, О. Г. Шило, С. Г. Штогуна, В. М. Щерби, О. Г. Яновської та ін.

Незважаючи на наявність значної кількості наукових досліджень, які тією чи іншою мірою стосуються діяльності суду присяжних, в Україні відсутнє комплексне дослідження формування та діяльності суду присяжних після прийняття нового КПК України та конституційної реформи 2016 року. Це зумовило вибір теми дисертаційної роботи, визначило її основні напрями та спонукало до вирішення наукового завдання, зміст якого полягає у проведенні комплексного аналізу теоретичних основ і практики формування та діяльності суду присяжних в Україні, науковому обґрунтуванні пропозицій, спрямованих на створення оптимальної моделі діяльності суду присяжних в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до основних положень Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 31/2008, Пріоритетних напрямків розвитку правової науки на 2011-2015 роки, затверджених постановою загальних зборів НАПрН України від 24.09.2010 р. № 14-10, а також науково-дослідницької тематики кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка «Проблеми реалізації нового кримінального процесуального законодавства України (КПК 2012 р.) щодо захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження» (номер державної реєстрації 0113U005124). Тема дисертації «**Суд присяжних в Україні: особливості формування та діяльності**» затверджена вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка 21 грудня 2012 р. (протокол № 4) та схвалена координаційним бюро НАПрН України (Перелік тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права, затверджених у 2013 р., с. 236, поз. 1181).

Мета й завдання дослідження. Метою роботи є отримання нових результатів у вигляді наукових висновків щодо особливостей формування суду присяжних, сучасних моделей його діяльності, проблем функціонування суду присяжних в Україні, а також вирішення теоретичних і практичних питань, пов'язаних із розглядом кримінального провадження в суді присяжних.

Для досягнення вказаної мети було постановлено такі основні завдання:

- дослідити генезу суду присяжних на різних етапах української історії;
- виокремити сучасні моделі суду присяжних в різних країнах;
- охарактеризувати нормативне регулювання та практику реалізації етапів формування суду присяжних в Україні;
- дослідити процесуальний статус присяжного;
- визначити особливості провадження в суді присяжних за КПК України;
- на підставі проведеного дослідження, а також узагальнення правозастосовної практики виявити недоліки правового регулювання формування суду присяжних в Україні, провадження у ньому та сформулювати науково обгрунтовані пропозиції, спрямовані на його удосконалення.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні відносини, що виникають і розвиваються у зв'язку із формуванням суду присяжних та провадженням у суді присяжних.

Предметом дослідження є теоретичні основи і практика формування та діяльності суду присяжних в Україні.

Методи дослідження. Під час проведення дослідження реалізовано загальнонаукові методи пізнання, зокрема: *аналіз, індукція, дедукція, узагальнення*. Окрім цього, використано низку спеціальних методів, притаманних науковим дослідженням у сфері права. Усі вони застосовані у взаємозв'язку, що сприяло досягненню всебічності, повноти й об'єктивності наукового пошуку,

АННОТАЦІЯ

Волоско И. Г. Суд присяжных в Украине: особенности формирования и деятельности.— На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 — уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность.— Львовский национальный университет имени Ивана Франко.— Львов, 2017.

Диссертация посвящена комплексному исследованию теоретических и практических проблем, касающихся формирования и функционирования суда присяжных в уголовном производстве Украины. В работе проанализировано законодательство Украины и зарубежных стран, практику применения отечественного законодательства, практику ЕСПЧ, научные позиции отечественных и зарубежных ученых-процессуалистов по формированию и функционированию суда присяжных. Исследована суть, порядок формирования, особенности функционирования суда присяжных (в разных его моделях). Выяснено элементы защиты присяжного во время его деятельности, связанной с отправлением правосудия. Рассмотрен порядок формирования списков присяжных в различных правовых системах и Украине. Проанализированы процессуальный статус присяжного и его реализация в ходе судебного разбирательства. Сформировано авторское видение модели суда присяжных в Украине.

Особое внимание уделено судостроительному этапу формирования суда присяжных в Украине и других правовых системах. Предложено введение института немотивированных отводов присяжных в уголовном производстве. Детально рассмотрено тактику действий прокурора и защитника в ходе судебного разбирательства в суде присяжных. Освещены особенности исследования и восприятия присяжными доказательств. Проанализированы порядок принятия решения судом присяжных по результатам рассмотрения уголовного производства и высказывания присяжными особого мнения.

Разработан ряд предложений и рекомендаций, направленных на совершенствование правового регулирования формирования и деятельности суда присяжных в Украине

Ключевые слова: суд присяжных, присяжный, статус присяжного, отбор присяжных, список присяжных, модели суда присяжных, выяснения обстоятельств уголовного производства, исследования доказательств в суде присяжных.

криміналістики (на вшанування пам'яті Ганса Гросса): зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 29 січня 2016 р.).— Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016.— С. 120-121.

12. Волоско І. Континентальна модель суду присяжних (на прикладі Франції) // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXIII звітної науково-практичної конференції (7-8 лютого 2017 р.): у 2 ч. Ч. 2.— Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2017.— С. 198-200.

13. Волоско І. Р. Добір присяжних у кримінальному процесі Австралії // II Львівський форум кримінальної юстиції «Правова реформа у сфері кримінальної юстиції: ключові параметри та прогноз подальшого розвитку». Збірка тез міжнародної науково-практичної конференції — Київ. ВАІТЕ, 2016.— С. 36-40.

АНОТАЦІЯ

Волоско І. Р. Суд присяжних в Україні: особливості формування та діяльності.— На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.— Львівський національний університет імені Івана Франка.— Львів, 2017.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню теоретичних та практичних проблем, які стосуються формування та функціонування суду присяжних в кримінальному провадженні України. У роботі проаналізовано законодавство України та зарубіжних країн, практику застосування вітчизняного законодавства, практику ЄСПЛ, наукові позиції вітчизняних та зарубіжних вчених-процесуалістів щодо формування та функціонування суду присяжних. Досліджено суть, порядок формування, особливості функціонування суду присяжних (у різних його моделях). З'ясовано елементи захисту присяжного під час його діяльності, пов'язаної з відправленням правосуддя. Розглянуто порядок формування списків присяжних у різних правових системах та Україні. Проаналізовано процесуальний статус присяжного та його реалізацію під час судового розгляду. Сформоване авторське бачення моделі суду присяжних в Україні.

Розроблено низку пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання формування та діяльності суду присяжних в Україні.

Ключові слова: суд присяжних, присяжний, статус присяжного, відбір присяжних, список присяжних, моделі суду присяжних, з'ясування обставин кримінального провадження, дослідження доказів у суді присяжних.

конкретності, обґрунтованості й узгодженості сформульованих у дисертаційному дослідженні висновків, достовірності отриманих результатів.

Порівняльно-правовий метод дозволив дослідити існуючі в світі моделі суду присяжних, здійснити їх порівняльний аналіз. *Формально-логічний метод* використовувався під час вивчення змісту правових норм, що регулюють формування та діяльність суду присяжних. *Історичний метод* був застосований задля дослідження етапів розвитку суду присяжних у різні періоди української історії. *Статистичний метод* став підставою для узагальнення результатів проведеного анкетування, а також використання та аналізу даних статистичних звітів судів першої та апеляційної інстанцій про розгляд матеріалів кримінального провадження судом присяжних. Системно-структурний метод покладено до основи характеристики провадження в суді присяжних, його етапів та окремих процесуальних дій. *Методи моделювання та абстрагування* стали у нагоді при опрацюванні науково-теоретичних моделей змін до кримінального процесуального законодавства України з метою вдосконалення правової регламентації провадження в суді присяжних. *Метод узагальнення* надав можливість послідовно звести одиничні факти у єдине ціле та сформулювати обґрунтовані висновки, спрямовані на удосконалення законодавчого регулювання досліджуваних питань, подолання його колізій та прогалин.

Нормативно-правову та інформаційну основу дисертації склали: Конституція України; міжнародно-правові акти, визнані Україною; Кримінальний процесуальний кодекс України; закони й підзаконні нормативно-правові акти України; судова практика; законодавство іноземних країн.

Теоретичним підґрунтям дисертаційної роботи послуговували наукові праці у галузі загальної теорії права, конституційного права, судоустрою, кримінального процесу, психології та філософії.

Емпіричну основу дослідження становлять: рішення Європейського суду з прав людини, джерела практики національних судів України (всього 78 судових рішень), матеріали анкетування суддів (всього 100 анкет), звіти судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2012-2016 роки та багаторічний власний досвід автора на посаді професійного судді.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших, проведених в умовах чинності нового КПК та конституційних і судоустрійних змін 2016 року досліджень особливостей формування та діяльності суду присяжних в Україні. Враховуючи окреслену вище актуальність обраної теми, а також брак наукових досліджень, одержано результати, в межах яких:

Уперше:

- **обґрунтована доцільність** надати обвинуваченому право заявляти клопотання про розгляд його справи (провадження) судом присяжних у всіх кримінальних провадженнях, у яких обвинуваченому може бути призначено покарання більше п'яти років позбавлення волі;

- запропоновано розширення інституту суду присяжних за такою моделлю: судова колегія у складі трьох професійних суддів та шести присяжних розглядає справи про особливо тяжкі злочини. У всіх інших провадженнях, у яких може бути призначено покарання понад п'ять років позбавлення волі, судовий розгляд здійснюється судом присяжних у складі одного професійного судді і двох присяжних;

- **обґрунтована** необхідність формування органом місцевого самоврядування списку кандидатів у присяжні на підставі списку виборців адміністративно — територіальної одиниці (одиниць), на території якої функціонує місцевий (окружний) суд, та у відповідності з вимогами, що ставляться законом до присяжного, у кількості не менше 50 кандидатів на кожний місцевий суд. Список кандидатів у присяжні має бути розміщений на сайті відповідного суду.

- **запропоновано та обґрунтовано** необхідність встановлення адміністративної відповідальності присяжного за неприбуття (ухилення від виконання обов'язків присяжного) до суду без поважних причин, доповнивши ним перелік осіб, які можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності за злісне ухилення від з'явлення до суду (ст. 185³ КУпАП), а також за порушення порядку під час судового засідання та вчинення будь-яких дій, що свідчать про явну неповагу до суду.

Удосконалено:

- обґрунтування необхідності негайного створення передбаченої законом «Про судоустрій і статус суддів» Служби судової охорони, яка б забезпечувала підтримання громадського порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, здійснювала охорону приміщень суду та забезпечувала особисту безпеку суддів, присяжних, учасників провадження та членів їх сімей.

Набули подальшого розвитку:

- науково-практичне положення щодо обставин, які можуть бути підставою для увільнення від виконання обов'язків присяжного (ч. 2 ст. 66 Закону про судоустрій і статус суддів). Такі обставини мають бути підтверджені не лише заявами відповідних осіб, але й офіційними документами;

- пропозиція щодо створення умов для комфортного перебування присяжних та запасних присяжних у приміщенні суду (кімнати для відпочинку);

- правова позиція щодо необхідності надання права також захисникові обвинуваченого та представникові потерпілого ставити питання присяжним для з'ясування обставин, що можуть перешкодити їх участі в судовому розгляді, оскільки серед учасників судового розгляду, які можуть ставити присяжним такі питання, ці учасники не названі. З цією метою питання доцільно задавати у такому порядку: а) питання, спрямовані на з'ясування формальних підстав для відводу; б) питання, спрямовані на з'ясування підстав для самовідводу; в) питання, спрямовані на з'ясування упередженості щодо винуватості обвинуваченого чи характеру кримінального провадження. Питання необхідно ставити

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Волоско І. Р. Процесуальний порядок здійснення кримінального провадження судом присяжних // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. — 2014. — Випуск 28. — Том 3. — С. 56-59.
2. Волоско І. Р. Суд присяжних у кримінальному провадженні Казахстану та Грузії // Юридичний науковий електронний журнал. — 2015. — № 5. — С. 204-207. — Інтернет: Режим доступу: http://lsej.org.ua/5_2015/57.pdf.
3. Волоско І. Суд присяжних у кримінальному провадженні Австралії та Нової Зеландії // Jurnalul juridic național: teorie și practică. — 2015. — № 5. — С. 86-88.
4. Волоско І. Р. Процесуальний статус присяжного у кримінальному провадженні України // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. — 2016. — № 7. — С. 201-207.
5. Волоско І. Р. Дослідження доказів у суді присяжних // Підприємництво, господарство і право. — 2016. — № 8. — С. 164-168.
6. Волоско І. Р. Достижения и недостатки суда присяжных в Украине // Теоретико-прикладные аспекты развития правовой системы общества: сборник научных статей: в 3 ч. Ч. 1 / редкол.: И. И. Эсмантович [и др.]; М-во образования Республики Беларусь, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины. — Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2016. — С. 21-27.
7. Волоско І. Р. Суд присяжних в Україні: pro et contra // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XX звітної науково-практичної конференції (4-5 лютого 2014 р.): — Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2014. — С. 365-366.
8. Волоско І. Відбір кандидатів у суд шеффенів у кримінальному процесі ФРН // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXI звітної науково-практичної конференції (12-13 лютого 2015 р.): у 2 ч. — Ч. 2. — Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2015. — С. 191-192.
9. Волоско І. Р. Усунення присяжного від участі у судовому розгляді кримінального провадження // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXII звітної науково-практичної конференції (4-5 лютого 2016 р.): у 2 ч. — Ч. 2. — Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2016. — С. 182-183.
10. Волоско І. Суд присяжних в Україні в світлі конституційної реформи // Кримінальна юстиція в Україні: виклики та перспективи в світлі конституційної реформи. Збірка тез першого Львівського форуму з кримінальної юстиції. — К.: ВАІТЕ, 2015. — С. 68-70.
11. Волоско І. Р. Забезпечення безпеки присяжних у кримінальному провадженні // Актуальні питання кримінального права, кримінального процесу та

викласти у наступній редакції: «Після призначення судового розгляду судом присяжних головуєчий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості п'ятнадцяти осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних». Частина 4 ст. 387 КПК України доповнити абзацом другим наступного змісту: «Кожна з сторін кримінального провадження має право заявити по три невмотивованих відводи кандидатам у присяжні».

7. Під правовим статусом присяжного потрібно розуміти юридично закріпленій стан громадянина, внесеного до списку кандидатів у присяжні і залученого в установленому законом порядку до участі в розгляді судом кримінального провадження, що реалізується за допомогою наданих КПК України та іншими законами прав і покладених на нього обов'язків.

8. Як засвідчує практика діяльності суду присяжних існують складнощі в розумінні присяжними як джерела доказів протоколів негласних слідчих (розшукових) дій та матеріалів оперативно-розшукових заходів, що зумовлено специфікою цих матеріалів. Тому важливо роз'яснити присяжним, з якою метою в протоколах, наприклад, змінено анкетні дані осіб, які брали участь у негласних слідчих (розшукових) діях, щоб усунути будь-які сумніви в достовірності цих документів. Прокурору варто роз'яснити присяжним загальні умови проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Також складнощі виникають в ході дослідження показань, які давалися в ході досудового розслідування слідчому судді, оскільки суд присяжних, як правило, безпосередньо не сприймає показання таких осіб.

9. Частина 5 ст. 391 КПК України варто викласти в наступній редакції: «У випадку, коли серед більшості складу суду, яка ухвалила рішення, відсутні професійні судді, головуєчий зобов'язаний роз'яснити присяжним порядок ухвалення і написання рішення».

10. Частина 2 ст. 391 КПК України варто викласти у наступній редакції: «Вирок виноситься простою більшістю голосів. Для ухвалення обвинувального вироку більшість голосів має включати в себе хоча б один голос професійного судді і один голос присяжного. Для ухвалення виправдувального вироку достатньо більшості голосів присяжних. В такому ж порядку вирішується питання про міру покарання та інші питання, що вирішуються судом при ухваленні вироку».

11. Потрібно доповнити частину 2 ст. 31 КПК України абзацом другим наступного змісту: «Кримінальне провадження в апеляційному порядку, у випадку оскарження рішення, ухваленого судом присяжних, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів та шести присяжних».

ти у простих і зрозумілих для людей різного інтелектуального рівня виразах. Але ці питання не повинні торкатись конфіденційної інформації присяжного;

- обґрунтована необхідність розширення сфери участі присяжних у вирішенні питання про застосування (продовження) запобіжних заходів до обвинуваченого — їх обрання, продовження чи скасування, включаючи й тримання під вартою;

- обґрунтована доцільність усунення передбаченого чинним КПК України обмеження проведення судом з участю присяжних такої судово-дослідницької дії, як огляд на місці. Огляд на місці, особливо огляд місця події кримінального правопорушення, дає можливість перевірити досліджувані в суді докази під кутом зору їх належності та достовірності і тим самим сприяти формуванню внутрішнього переконання присяжного щодо цього;

- обґрунтована доцільність введення особливостей апеляційного провадження щодо рішень ухвалених судом першої інстанції з участю присяжних. Такі рішення мають переглядатися апеляційним судом також за участі присяжних. У цьому зв'язку запропоновано ч. 2 ст. 31 КПК України доповнити нормою такого змісту: «У випадку оскарження рішення, ухваленого судом присяжних, кримінальне провадження в апеляційному порядку здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів та шести присяжних»;

- виходячи з нормативного регулювання та практики формування суду присяжних у більшості правових систем, що передбачають суд з участю присяжних, обґрунтовується необхідність введення у національне кримінальне процесуальне законодавство та практику його застосування права сторін на немотивовані відводи присяжних при їх відборі до судової колегії. У цьому зв'язку пропонується ч. 1 ст. 285 КПК викласти у такій редакції: «Після призначення судового розгляду судом присяжних головуєчий дає секретареві судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості 15 осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних». А ч. 4 статті 387 КПК доповнити абзацом другим такого змісту: «Кожна з сторін провадження має право заявити по три невмотивованих відводи кандидатам у присяжні».

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані: (а) у науково-дослідницькій сфері — для подальших досліджень провадження в суді присяжних; (б) у законотворчій діяльності — в процесі підготовки і прийняття законів України про внесення змін до КПК в частині правового регулювання порядку провадження в суді присяжних; (в) у правозастосовній діяльності — для надання допомоги суддям і працівникам суду, прокурорам, адвокатам; (г) — у науково-педагогічній діяльності — при викладанні навчальних дисциплін «Судові і правоохоронні органи України», «Кримінальне процесуальне право України», спеціальних курсів, а також під час підготовки підручників чи навчальних посібників з кримінального процесу та методичних матеріалів для студентів-правників та професійних юристів для підвищення їх кваліфікації.

Апробація результатів дослідження. Дисертація виконана на кафедрі кримінального процесу та криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка. Її положення неодноразово доповідалися на наукових семінарах кафедри, а на завершення — обговорена, схвалена і рекомендована нею до захисту. У процесі підготовки основні положення доповідалися та обговорювалися на 5-ти науково-практичних конференціях, зокрема: XX звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (Львів, 2014 р.), XXI звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (Львів, 2015 р.), «Кримінальна юстиція в Україні: виклики та перспективи в світлі конституційної реформи» (Львів, 2015 р.), XXII звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (Львів, 2016 р.), «Актуальні питання кримінального права, кримінального процесу та криміналістики (на вшанування пам'яті Ганса Гроса)» (Львів, 2016 р.).

Публікації. Окрім тез доповідей на конференціях, результати дисертації опубліковано в шістьох наукових статтях, з яких чотири опубліковано у вітчизняних фахових наукових виданнях, а дві — у іноземних наукових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які поділено на дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та шести додатків. Загальний обсяг дисертації становить 258 сторінок друкованого тексту, основний зміст викладений на 209-х сторінках. Список використаних джерел становить 247 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, з'ясовано її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, зазначено відомості про мету і завдання дослідження, його об'єкт, предмет, методи дослідження, а також емпіричну основу, розкрито наукову новизну одержаних результатів та їх значення, наведено дані про апробацію результатів дисертації та публікації за темою дослідження, а також зазначено структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Поняття та генеза суду присяжних в Україні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. «Участь народу у здійсненні правосуддя в кримінальних справах як традиція українського правосуддя: історичний екскурс» проведено дослідження участі народу у здійсненні правосуддя впродовж української історії. Аналіз історії залучення народу до відправлення правосуддя на теренах українських земель дав підставу автору виділити у розвитку цього феномену такі етапи: 1) зародження суду присяжних в Україні через участь народу у відправленні правосуддя як «добрих людей» (IX–XIII); 2) суд присяжних за часів Литовсько-руської та козацької держави (XIV–XVIII) через участь народу у відправленні правосуддя у формі лавників та участі у копних судах; 3)

здійснюється у складі одного професійного судді та двох присяжних. Така модель участі народу у кримінальному провадженні буде сприяти переважанню непрофесійного елемента у здійсненні правосуддя, що підвищить довіру населення до судової системи, суду і правосуддя та більш ґрунтовно забезпечить змагальність у кримінальному провадженні.

3. В українському законодавстві доцільно запровадити таку модель судово-судейного етапу формування колегії присяжних: на підставі списку виборців адміністративно-територіальних одиниць, територію яких охоплює місцевий (окружний) суд, орган місцевого самоврядування за поданням територіального управління Державної судової адміністрації України формує список кандидатів у присяжні, до якого включає осіб, які відповідають вимогам до присяжних. Вважасмо, що до списку присяжних не повинні також включатися особи, які мають юридичну освіту, оскільки їх участь буде порушувати принцип неупередженості залучення народу до здійснення кримінального судочинства. Після цього даний список передається у відповідний суд для введення цього списку в автоматизовану інформаційну систему, яка відбиратиме з нього присяжних. Список присяжних повинний бути сформований із розрахунку не менше 50 кандидатів у присяжні на кожен місцевий суд.

Даний список повинен бути розміщений на сайті відповідного суду, щоб особи, які включені до списку присяжних, могли з ним ознайомитись та за наявності підстав подати заяву про їх увільнення від виконання обов'язків присяжних.

4. Для недопущення втручання у роботу присяжного і виключення впливу на його свідомість та зміну думки щодо провадження, яке розглядається, без дозволу головуєчого присяжному забороняється спілкування з особами, які не входять до складу суду, щодо суті провадження, процесуальних дій, що здійснюються під час нього.

У зв'язку з цим у судах мають бути створені такі умови, які б дозволяли присяжним виконувати свої функції (місця в залі судового засідання як для основних, так і запасних присяжних, кімнати відпочинку тощо).

5. Реальне забезпечення гарантій незалежності та недоторканності присяжного має передбачати незалежність і недоторканність як від незаконного впливу на них зі сторони злочинних угруповань, інших зацікавлених осіб, а також і зі сторони різних державних, у тому числі правоохоронних структур, а також громадських формувань та засобів масової інформації.

6. Доцільно запровадити в КПК України право сторін кримінального провадження заявляти по три невмотивованих відводи кандидатам у присяжні. Така процедура розширить змагальність сторін в ході судового розгляду, надасть можливість сформувати об'єктивну та неупереджену колегію присяжних. Звичайно, запровадження права на невмотивовані відводи, призведе до внесення змін в процесуальне законодавство в частині кількості осіб, які викликаються в судові засідання. В зв'язку з цим, пропонуємо ч. 1 ст. 285 КПК України

Судова практика правильно вирішує це питання шляхом призначення захисника для проведення окремих процесуальних дій.

У підрозділі 3.3. «Прийняття рішення судом присяжних за результатами розгляду кримінального провадження» досліджено особливості наради присяжних в ході прийняття підсумкового судового рішення. Автор вважає правильним підхід українського законодавця до закріплення спільної колегії професійних суддів та присяжних, які разом досліджують як питання факту, так і права. Така модель цілком вписується в європейську континентальну модель кримінального процесу та в сучасних умовах із врахуванням обґрунтованих авторських пропозицій щодо вдосконалення суду присяжних дозволить забезпечити належну участь народу у відправленні кримінального судочинства. Але необхідно мати на увазі, що переконання присяжного у конкретній справі може бути зумовлене не лише сукупністю доказів, а й іншими факторами, які не мають юридичного значення: стереотипи, що склалися у присяжного щодо певного кола людей, зовнішній вигляд та поведінка обвинуваченого, його реакція на показання свідків тощо. Тому професійні судді повинні володіти методикою нейтралізації таких факторів.

ВИСНОВКИ

У дослідженні проведено узагальнення і нове обґрунтування теоретично-практичних положень щодо формування та функціонування сучасного суду присяжних в Україні, а також розроблені рекомендації законодавцю та судовій практиці удосконалення правового регулювання та практики діяльності суду присяжних. Отримані в процесі дослідження результати дають підстави дійти до наступних основних висновків:

1. Суд присяжних зіграв значну роль у формуванні сучасних систем кримінальної юстиції, він допоміг захистити незалежність судової влади та надати значущості самій події судового розгляду. У такий спосіб він, безсумнівно, сприяв зміцненню процесуальних гарантій насамперед для обвинуваченого, сприявши формуванню моделі змагального судового процесу. У той же час він посилив засади усності провадження, безпосередності і рівноправності сторін у здійсненні судового розгляду. Участь присяжних у відправленні правосуддя справила потужний вплив на форми судового розгляду, дослідження під час нього фактів і обставин за допомогою належних і допустимих доказів і забезпечення прав на захист.

2. Доцільним видається поступове розширення у кримінальному провадженні інституту суду присяжних. Є обґрунтовані підстави ввести наступну модель участі народу в кримінальному судочинстві України: суд присяжних (у складі трьох професійних суддів та шести присяжних) розглядає справи про особливо тяжкі злочини; у кримінальних провадженнях, в яких може бути призначено покарання понад п'ять років розбавлення волі, судовий розгляд

суд присяжних на українських землях, що входили до складу Російської імперії (1864 р. — 1917 р.); 4) суд присяжних на українських землях, що входили до складу Австро-Угорської імперії (1867 р. — 1917 р.); 5) суд присяжних на українських землях, що входили до складу Польщі (1921-1939); 6) участь народу в кримінальному судочинстві УРСР (1922-1991 р.); 7) участь народу в кримінальному судочинстві України (1991 — по даний час).

У підрозділі 1.2. «Моделі суду присяжних для розгляду кримінальних справ та їх реалізація у правових системах» на підставі аналізу сучасних зарубіжних джерел проаналізовано особливості формування та функціонування суду присяжних у країнах із класичною та континентальною моделлю суду присяжних.

Автором зроблено висновок, що станом на 2017 рік, класична модель суду присяжних притаманна двом групам держав: 1) держави системи загального права (США, Велика Британія, Австралія, Канада, Нова Зеландія, Мальта, Ірландія); 2) держави, які запозичили класичний суд присяжних (Австрія, Бельгія, Данія, Бразилія, Гана, Іспанія, Швейцарія, Росія, Грузія).

У підрозділі 1.3. «Особливості суду присяжних в Україні: його надбання і недоліки» проаналізовано сучасний стан суду присяжних в Україні, недоліки у законодавчому регулюванні даного інституту, шляхи вдосконалення діяльності присяжних у кримінальному провадженні. Наголошено, що інформування обвинуваченого про можливість розгляду кримінального провадження щодо нього судом присяжних ще до початку судового розгляду надасть йому можливість підготуватись до реалізації такого права і його рішення з цього питання буде виваженим та обґрунтованим. Тільки у такому випадку будуть дотримані засади кримінального провадження, в тому числі й забезпечення права на захист, а судовий розгляд буде справедливим.

Автором запропонована наступна континентальна модель участі народу в кримінальному судочинстві України: судова колегія (у складі трьох професійних суддів та шести присяжних) розглядає справи про особливо тяжкі злочини; у всіх кримінальних провадженнях, у яких може бути призначено покарання понад п'ять років позбавлення волі, судовий розгляд здійснюється у складі одного професійного судді та двох присяжних.

Така модель участі народу у кримінальному провадженні буде сприяти переважанню непрофесійного елемента у здійсненні правосуддя, підвищенню довіри населення до судової системи та забезпеченню змагальності у кримінальному провадженні.

Розділ 2 «Формування суду присяжних» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Формування списків присяжних у різних правових системах та Україні: критерії та суб'єкти відбору» на підставі аналізу зарубіжного досвіду та практики застосування чинного законодавства виокремлено вимоги до осіб, які хочуть (можуть) бути присяжними, проаналізовано судо-

устрійний етап формування суду присяжних у різних правових системах та порівняно його з вітчизняною.

З урахуванням висловлених у кримінальній процесуальній доктрині думок автор доходить висновку, що система відбору присяжних має бути побудована таким чином, щоб виключити будь-яку можливість довільного або упередженого їх відбору, необ'єктивного здійснення правосуддя.

У підрозділі 2.2. «Відбір присяжних для участі в розгляді кримінальної справи» основний акцент робиться на тому, що питання присяжним в ході їх відбору для розгляду конкретної справи доцільно задавати послідовно у такому порядку: а) спрямовані на з'ясування формальних підстав відводу; б) спрямовані на з'ясування підстав самовідводу; в) спрямовані на з'ясування упередженості у зв'язку з винуватістю обвинуваченого чи характером кримінального провадження. Такі запитання мають бути сформульовані в простих і зрозумілих людям різного інтелектуального рівня виразах. Варто передбачити таку форму звернення з питанням до присяжних, щоб кожен з них сприймав його як таке, що задається йому особисто.

На думку автора, процедуру добору присяжних можна поділити на наступні етапи: вступне слово головуючого судді; роз'яснення учасникам прав та обов'язків присяжних (зокрема на самовідвід); мотивовані відводи присяжних; відбір і затвердження присяжних.

У підрозділі 2.3. «Усунення присяжного від участі у судовому розгляді кримінальної справи» досліджено процедуру усунення присяжного. Зроблено висновок, що перелік у законі підстав для усунення присяжного не є вичерпним. Про це свідчить і судова практика застосування підстав для усунення присяжного. Правильною в сучасних умовах видається практика усунення присяжного, зокрема, у випадку його мобілізації та участі в антитерористичній операції.

Автор підтримує думку тих науковців, які вважають, що на сьогодні немає розробленого дієвого механізму контролю за виконанням присяжним своїх обов'язків, особливо тих, що стосуються: заборони його спілкування з особами, що не входять до складу суду, без дозволу головуючого; стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього; збирання ним відомостей, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням; розголошення відомостей, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків. Це питання потребує нормативного врегулювання.

У підрозділі 2.4. «Правовий захист присяжного під час його діяльності по відправленню правосуддя» автор аналізує сучасний стан правового захисту присяжного, особливості застосування до нього заходів безпеки з урахуванням того, що на присяжних поширюються гарантії незалежності і недотор-

канності суддів на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя. Незалежність присяжних забезпечується: передбаченою законом процедурою здійснення правосуддя; забороною, під загрозою юридичної відповідальності, будь-якого втручання в діяльність правосуддя; встановленим порядком відбору присяжних; недоторканністю присяжного; наданням за рахунок держави матеріального і соціального забезпечення присяжним. Автор доходить висновку, що важливою передумовою запровадження ефективної моделі суду присяжних в сучасних умовах є забезпечення реальної незалежності суду присяжних, створення державної програми забезпечення безпеки присяжних у кримінальному провадженні.

Розділ 3 «Процесуальна форма функціонування суду присяжних у кримінальному провадженні України» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Процесуальний статус присяжного: права, обов'язки, компетенція» дано правову характеристику кримінально-процесуальній компетенції присяжного. Зокрема, присяжний наділений правом просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття; зміст оголошених у судовому засіданні документів; ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа. Законодавець закріпив це право з урахуванням того, що присяжним може бути пересічний громадянин України, який не обов'язково матиме юридичну освіту й відповідні знання у галузі юриспруденції. Однак, головуючий суддя може виявитися зацікавленим в певному результаті розгляду кримінального провадження і його консультації можуть бути не цілком об'єктивними і коректними. Тому видається доцільним надати присяжним право звернення за консультацією з правових питань до незалежних фахівців, не пов'язуючи такі консультації зі справою, в якій бере участь присяжний.

У підрозділі 3.2. «Реалізація присяжними свого кримінально-процесуального статусу під час судового розгляду» розглянуто участь присяжних у прийнятті проміжних процесуальних рішень під час судового розгляду та їх участь у дослідженні доказів. Зроблено висновок про доцільність розширення сфери участі присяжних в ході застосування заходів процесуального примусу, зокрема надавши присяжним право брати участь у питаннях, що стосуються обрання, зміни, продовження та скасування всіх запобіжних заходів.

Автор зазначає, що проблемами в ході реалізації свого статусу присяжними є затягування процесу його учасниками. Як засвідчує практика, типовим в ході розгляду справи судом присяжних є заявлення стороною захисту необґрунтованих клопотань про відвід когось з присяжних або всього складу суду присяжних. При цьому всупереч вимогам ч. 4 ст. 80 КПК України заяви про відвід під час судового провадження подаються не до початку судового розгляду, а безпосередньо в його ході з надуманих підстав, з метою затягування судового розгляду. Ще одним способом затягування розгляду справи в суді присяжних є неявка захисників у судові засідання без поважних причин.